Projekt VZDELÁVANIE DIVADLOM

Európska únia
Európsky sociálny fond

Operačný program VZDELÁVANIE

ASFEU

FAKULTA FILOZOFICKÁ UKF NITRA
Vzdelávanie divadlom

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FAKULTA FILOZOFICKÁ UKF NITRA

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je financovaný zo zdrojov EÚ.

MARTINA BORODOVČÁKOVÁ

SOFOKLES

SL D
93225

Martina Borodovčáková (1984)
filologička, prekladateľka a teatrologička

Je absolventkou klasickej filológie na Filozofickej fakulte Univerzite Komenského v Bratislave a teórie a kritiky divadelného umenia na Divadelnej fakulte VŠMU v Bratislave. V súčasnosti je internou doktorandkou v Ústave klasických štúdií Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Vo svojej vedeckej práci sa venuje antickému gréckemu a rímskemu divadlu a prekladom antických hier do slovenčiny (Senecove tragédie *Phaedra* a *Oedipus*). Je zapojená do projektu Vzdelávanie divadlom, ktorý sa realizuje na Filozofickej fakulte UKF v Nitre, a spolupracuje i s Divadelným ústavom v Bratislave na príprave monografie o Senecovi.

Monografia Sofokles podáva ucelený obraz o živote a diele jedného z najznámejších antických dramatikov 5. stor. p. n. l. Publikácia berie na zreteľ historický, filozofický a literárny kontext, autorove stratégie a jeho pohľad na sociálne a politické udalosti. Práca predstavuje sedem zachovaných tragédií (*Aiás*, *Antigona*, *Elektra*, *Filoktétes*, *Trachiňanky*, *Kráľ Oidipus*, *Oidipus na Kolóne*), rovnako však čitateľa oboznamuje i s najdôležitejšími zachovanými fragmentmi. Systematicky rozpracováva inscenačnú tradíciu Sofoklových tragédií na Slovensku, rovnako aj prekladateľskú tradíciu.
Osobitnú časť monografie predstavujú preklady zachovaného antického životopisu (*Vita Sophoclis*) a bibliografických údajov z byzantskej encyklopédie *Suda*.

„M. Borodovčáková sa pustila do náročnej témy, keď sa odhodlala interpretovať Sofoklovo dielo a jeho odkaz pre súčasnosť. V práci zachytáva nielen dielo autora antických drám, ale aj dobu, životopis, výrazové prostriedky a napokon inscenovanie Sofoklových drám na Slovensku. Treba vyzdvihnúť rozhľadenosť autorky v téme, dostatočný počet bibliografických záznamov a odvolaní, znalosť gréckeho jazyka, ktorú využila pri porovnávaní prekladu s originálom."

Prof. PhDr. Marta Žilková, PhD.
Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF v Nitre

„Monografia M. Borodovčákovej vytvára plastický obraz protagonistu starogréckej drámy Sofokla, čo vyplýva z autorkinej prezentácie nielen známych, ale i nových faktov o živote, historických i nábožensko-filozofických súvislostiach starogréckej kultúry, ako aj o stimuloch, ktoré podmienili osobitú poetiku Sofoklových tragédií, ktoré sú stále umelecky živou hodnotou nielen v gréckom, ale aj vo svetovom kultúrnom kontexte."

Prof. PhDr. Karol Horák, CSc.
Inštitút estetiky, vied o umení a kulturológie FF PU v Prešove

ISBN 978-80-558-0373-9
EAN 9788055803739

Obsah

ÚVOD ... 07
ŽIVOT ... 08
HISTORICKÉ SÚVISLOSTI A FORMOVANIE NOVEJ KULTÚRY ... 13
NÁBOŽENSKO-FILOZOFICKÉ SÚVISLOSTI ... 17
Bohovia v tragédiách ... 19
Filozofické myslenie ... 21
UMELECKÝ JAZYK ... 23
Grécky jazyk a tragédia ... 23
Výrazové prostriedky – špecifiká ... 24
Jazykovo-štylistické prostriedky ... 25
Opakovanie ako výrazový princíp ... 28
Básnické trópy ... 32
GRÉCKE DIVADLO ... 34
TRAGÉDIE ... 37
Aiás ... 37
Antigona ... 40
Trachiňanky ... 44
Elektra ... 46
Vládca Oidipus ... 48
Filoktétes ... 50
Oidipus na Kolóne ... 53
Sofokles a jeho hry ... 55
DIVADELNÉ TEXTY – FRAGMENTY ... 58
Fragmenty ... 59
Fragmenty v modernom divadle ... 64
PREKLADATEĽSKÁ TRADÍCIA SOFOKLOVÝCH TRAGÉDIÍ NA SLOVENSKU ... 66
INSCENAČNÁ TRADÍCIA SOFOKLOVÝCH TRAGÉDIÍ NA SLOVENSKU ... 74
ZÁVER ... 89

Prílohy
SUDA – ŽIVOT SOFOKLA ... 94
KALENDÁRIUM ... 96

ZOZNAM OBRAZOVÝCH PRÍLOH 98
LITERATÚRA 99
SUMMARY 102
VÝKLADOVÝ SLOVNÍK 103
MENNÝ REGISTER 104
SÚPIS SOFOKLOVÝCH DIVADELNÝCH HIER 108
SÚPIS INSCENÁCIÍ SOFOKLOVÝCH HIER NA SLOVENSKU
V PROFESIONÁLNYCH ČINOHERNÝCH DIVADLÁCH 109
VÝBER Z ČLÁNKOV O INSCENÁCIÁCH SOFOKLOVÝCH HIER 113

***

Dagmar Inštitorisová: O projekte Vzdelávanie divadlom 120

Úvod

Antická literatúra je nevyčerpateľným zdrojom inšpirácie od jej počiatkov až po súčasnosť. Dramatická tvorba a antické divadlo sú kolískou európskej kultúry a medzi najvýznamnejších predstaviteľov gréckej tragédie patrí Sofokles. V zahraničí bolo vydaných množstvo publikácií o Sofoklovi, zameraných na rôzne okruhy problematiky týkajúcej sa Sofoklovho života a jeho hier.

Keďže na Slovensku dosiaľ nebola vydaná publikácia o gréckej dráme ani o Sofoklovi, cieľom tejto publikácie je bližšie predstaviť Sofokla širšej verejnosti. Ide o medailón dramatika. Publikácia v prvej kapitole predstavuje Sofoklov život a jeho samotného, nasledujúce kapitoly sa zaoberajú kontextom, ktorý ho ovplyvnil, a osobitosťami jeho stratégií (od všeobecného ku konkrétnemu). Druhá kapitola reflektuje spoločensko-kultúrne podmienky jeho doby, tretia nábožensko-filozofické súvislosti, a to najmä dôležitosť mýtu v tragédiách a hlavné filozofické prúdy 5. storočia p. n. l., štvrtá kapitola sa zaoberá umeleckými prostriedkami použitými v tragédiách. Piata kapitola prezentuje sedem zachovaných Sofoklových tragédií, ktoré sú zoradené chronologicky, a poskytuje základné informácie o obsahu, charaktere postáv a základných problémových aspektoch. V šiestej kapitole sú predstavené najdôležitejšie zachované fragmenty, ktoré môžu byť zaujímavé aj pre súčasné divadlo. Posledné dve kapitoly publikácie sa zaoberajú inscenačnou tradíciou tragédií a prekladateľskou tradíciou na Slovensku. Súčasťou publikácie je aj preklad zachovaného antického životopisu *Vita Sophoclis* a taktiež preklad životopisných údajov z byzantského slovníka Suda, časť Sigma 815.

Z antickej gréckej drámy sa nám zachovali diela len troch dramatikov: Aischyla, Sofokla a Euripida. Sofokles, grécky dramatik, miláčik aténskeho publika, patrí medzi najznámejších a často sa práve s jeho menom spája predstava o „klasickej gréckej tragédii". Významne ovplyvnil vývoj drámy, zaviedol tretieho herca, zápletku v tragédii zdôraznil vytvorením kontrastov, do centra postavil prirodzenosť človeka a jeho problémy.

Sofokles napísal približne 120 tragédií, z ktorých sa nám zachovalo len 7. Takisto sa zachovalo aj množstvo fragmentov z jeho tvorby. V siedmich drámach sa prejavujú Sofoklove kvality, a to z hľadiska techniky, umeleckého jazyka i zobrazenia tragiky postáv.

Univerzitná knižnica v Bratislave Ex libris

Život

Sofokles (gr. Σοφοκλής) sa často považuje za symbol klasických Atén. Predstavoval muža, v ktorom sa spájal veľký talent aj ľudské cnosti.

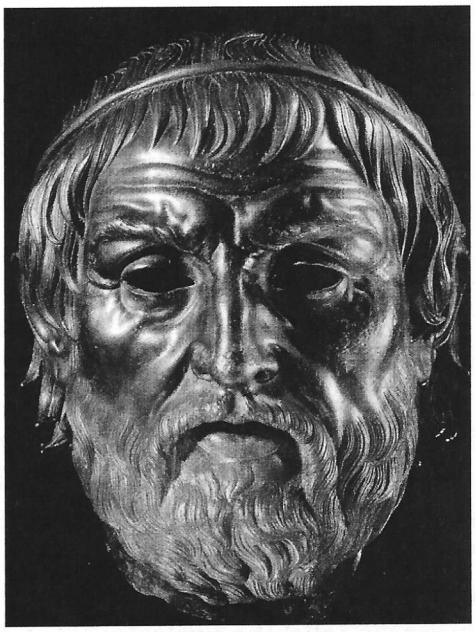

Sofokles (busta zo 4. stor. p. n. l.).

O Sofoklovom živote sa však nezachovalo mnoho informácií. Ako zdroj informácií nám slúžia niektoré manuskripty Sofoklových tragédií, ktoré obsahujú aj jeho životopis[1]. Biografie spisovateľov z helenistického obdobia majú stanovenú štruktúru a sú vystavané podľa rovnakej schémy. Na začiatku sa spomína rodina básnika, jeho pôvod a narodenie. Ďalej nasledujú informácie z detstva, o výchove a vzdelaní, poznámky o jeho umení, počte diel, konkurentoch a novinkách, ktoré zaviedol. Životopis zväčša zakončujú charakteristické anekdoty z básnikovho života. Nakoľko sú uvedené informácie hodnoverné, nie je jednoduché určiť. Najmä časť s anekdotami je vo veľkej miere nedôveryhodná. Niekedy však aj presné dátumy udané v životopise majú špekulatívny charakter.

Známy je rok jeho narodenia a miesto. Sofokles sa narodil v roku 497/496 p. n. l. v déme[2] Kolonos Hippios. Démos Kolonos ležal približne 3 kilometre od Atén a bol

---

1 *Vita Sophoclis* – životopis od anonymného autora.

2 Démos (gr. δῆμος) – malá územná jednotka mestského štátu a jeho obyvateľstva, teda obec, resp. mestský okrsok.

na rozdiel od rušných Atén pokojným miestom s prekrásnou prírodou.[3] Kolonos, rovnako ako ďalších 139 aténskych démov, patril k Aténam, a tak bol Sofokles aténskym občanom. Sofokles zastával v Aténach tiež politický úrad a nikdy Atény okrem oficiálnej misie neopustil.

Sofokles sa narodil v dobrej rodine. O matke nie je známe nič, ale o otcovi Sofillovi sa vie, že vlastnil výrobňu zbraní a mohol zamestnávať aj niekoľkých otrokov (podľa antického *Vita* bol buď výrobcom bronzových mečov, alebo nožov). Sofokles dostal výbornú výchovu. Cvičil sa v gymnastike a vraj získal niekoľko cien v atletickej disciplíne. Hudbe sa učil u známeho antického hudobníka Lamprusa. Detstvo Sofokla spadalo do času, keď sa v Aténach etablovala demokracia ako politická forma riadenia a keď sa začali zhoršovať vzťahy s Perziou. V roku, keď sa Sofokles narodil, zničili Peržania grécke mesto Milétos v Malej Ázii, a tak ukončili povstanie iónskych miest aj odpor gréckych miest v Malej Ázii proti perzskej nadvláde. O niekoľko rokov neskôr napadli Peržania pevninské Grécko. Sofokles mal asi 6 rokov, keď sa uskutočnila slávna bitka pri Maratóne (490), ktorou sa podarilo odraziť útok Peržanov. O desať rokov neskôr sa však už Sofokles musel pozerať na ničenie svojej vlasti a zvlášť aténskej Akropoly. Po námornej bitke pri Salamíne sa vraj 16-ročný Sofokles zúčastnil na oslave, na ktorej vystúpil pred zúčastnenými Aténčanmi; nahý, natretý olejom a s lýrou v rukách viedol chór spievajúci paián na oslavu víťazstva.

V nasledujúcich rokoch sa Sofokles najprv zúčastňoval na dionýziách pasívne. Vraj mu bol veľkým vzorom Aischylos; s veľkou pravdepodobnosťou videl všetky Aischylove tragédie, ktoré sa nám zachovali. Jeho kariéra dramatika sa začala asi v roku 468/470 p. n. l., keď uviedol na scénu svoju prvú trilógiu s názvom *Triptolemos*, s ktorou získal prvú cenu. Práve téma Triptolema vraj prispela k tomu, že získal také ocenenie. Triptolemos bol atický héros, ktorý vynašiel pluh. Spolu s bohyňou Demeter patril do eleuzínskeho kultu a staral sa o rozvoj poľnohospodárstva.[4] Bol symbolom Atén a ich kultúrnej misie v Délsko-aténskom spolku. Táto tragédia musela pravdepodobne nejako vzbudiť rozruch a politickú pozornosť, pretože vraj o jej umiestnení a víťazstve nerozhodol bežný rozhodca, ale prítomné kolégium stratégov.[5]

Týmto víťazstvom sa začal jeho dlhý a úspešný život dramatika, počas ktorého získal nie menej než 18 víťazstiev[6], pričom nikdy nebol tretí v súťaži. Slovník Suda[7]

---

[3] Sofokles vo svojej poslednej tragédii Oidipus na Kolóne popisuje atmosféru tohto miesta.

[4] V gréckom myslení bolo poľnohospodárstvo symbolom civilizovaného života. Bohyňa Demeter poskytla Aténam produkty, vďaka ktorým mohli žiť lepšie. Zem personifikovali ako matku poskytujúcu potravu, pôvod samotnej ľudskej rasy pochádza z matky Attiky (zeme). Všetci Aténčania sú tak deťmi matky zeme.

[5] FLASHAR, Hellmut: *Sophokles* (*Dichter im demokratischen Athen*). München : C. H. Beck Verlag 2000, s. 32. ISBN 3-406-46639-7. WEBSTER, Thomas B. L.: *An introduction to Sophocles*. Oxford : Oxford Clarendon Press 1936, s. 8.

[6] Nápis (IG II 2 2325) hovorí o 18, antické Vita o 20 a Suda o 24 víťazstvách.

[7] SUDA(Σούδα) – rozsiahly byzantský encyklopedický lexikón z 10. stor. n. l.; čerpá z antických zdrojov, ktoré sú už inak stratené; pozri kapitolu Suda – Život Sofokla.

hovorí, že celkovo napísal približne 123 hier, to znamená, že napísal 31 trilógií, a teda musel napísať priemerne jednu trilógiu ročne.

V nasledujúcom roku 467 sa na tragickom agóne nezúčastnil a pravdepodobne ani v roku 458. Počas svojich mladých rokov zaviedol Sofokles niekoľko noviniek. Tieto novinky neplatili len v jeho vlastných tragédiách, ale boli prijaté i všeobecne. Tak zväčšil počet hercov z dvoch na troch, rozšíril chór z 12 na 15 členov a sám ako básnik sa vzdal funkcie herca (vraj mal slabý hlas). Aj Aischylos v roku 458 v Orestei použil tretieho herca. Sofokles vraj vystupoval v hre Nausikaá a v Thamyrasovi, kde hral aj na lýre. Ďalej Sofokles zaviedol javiskové kulisy či scénografiu[8]; s touto technickou novinkou súvisela aj zmena v kompozícii trilógie, jednotlivé tragédie sa obsahovo viacej osamostatnili v prospech koncentrácie látky na jednotlivé tragédie. Okrem toho Sofokles napísal dielo *O chóre*[9], v ktorom zdôvodnil svoje inovácie, avšak o tomto diele nie je známe nič určité. Antické *Vita* spomína, že Sofokles komponoval svoje hry vždy s ohľadom na talent svojich hercov a členov chóru. Antické zdroje taktiež chválili jeho „medový štýl", ktorý predstavoval čaro jeho výrečnosti; nazývali ho aj „tragickým Homérom".[10] Podľa Aristotela predstavuje to, čo možno najviac obdivovať v tragédii.

Z nasledujúcich rokov Sofoklovej ranej dramatickej kariéry sa nám nezachovali žiadne hry (okolo 30 tragédií). Práve toto obdobie bolo rozhodujúce, narastala sila Atén, etabloval sa Aténsky námorný spolok, upevňovala sa demokracia, areopág strácal moc a z vnútropolitickej rivality vyšiel ako víťaz Perikles, muž, vraj blízky priateľ Sofokla, ktorý neskôr zohral v dejinách Atén významnú úlohu. V tomto čase začína byť činný aj o desať rokov mladší Euripides, ktorý sa neskôr stáva hlavným Sofoklovým rivalom. Z tohto obdobia sa nám nezachovali ani diela ďalších dramatikov.

Približne v polovici 5. storočia tragédia Aiás začína sériu zachovaných tragédií. Z časového obdobia rokov 450 – 435 p. n. l. sa nám zachovali tri tragédie: *Aiás*, *Antigona* a *Trachiňanky*. Tieto hry vykazujú formálnu (jazykovú a technickú) podobnosť, majú diptychonickú štruktúru[11]. Táto zvláštnosť bola skôr typická pre komédiu. Či sa podobné zvláštnosti vyskytovali aj v ostatných nezachovaných tragédiách, nie je známe, ale je zrejmé, že v neskorších tragédiách Sofokles od tejto formy kompozície upustil.[12]

V období vzniku týchto tragédií boli Atény pod vedením Perikla na politickom a kultúrnom vrchole. V roku 448/447 bola znovu vystavaná Akropola (predtým zničená Peržanmi), bol postavený Partenón, Propylaje a chrám bohyne Nike.

---

8 Aristoteles: *Poetika*. Prel. Milan Mráz. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH 2008. ISBN 978-80-7298-131-1. Scénografia (skénografia) nie je ako dnešná scénografia, je to jedna z foriem, ktorou sa vytvára nákres rozvrhnutia stavby alebo maľovania na skéné.

9 Môže však znamenať všeobecnejšie O tragédii; dielo sa však nezachovalo.

10 EASTERLING, Patricia E.: *The Cambridge History of Classical Literature. I. Greek Literature.* Cambridge : Cambridge University Press 2003, s. 298. ISBN 0-521-21042-9.

11 DIPTYCHON – tzv. dvojdielnosť tragédie. Dráma Aianta a Antigony sa končí ich smrťou v polovici tragédie, potom ide o iný problém. V Trachiňankách sa v prvej polovici zobrazuje osud Deianeiry a v druhej Herakla.

12 FLASHAR, Hellmut, 2000, s. 33.

V rokoch 443/442 sa začala Sofoklova politická kariéra.[13] Zápisy z týchto rokov spomínajú Sofokla ako hellenotamia. Išlo o kolégium 10 mužov, ktorí spravovali pokladňu Délsko-atického spolku. Tento post bol veľmi zodpovedný, mal v kompetencii kontrolu financií ríše. Predpokladá sa, že ide o Sofokla básnika, a aj keď nie je dôvod o tom pochybovať, neexistujú žiadne literárne zmienky, ktoré by dosvedčovali jeho identitu.

V roku 440 bol Sofokles zvolený za stratéga. Aj tento úrad sa skladal z 10-členného kolégia, ktoré malo okrem politických aj civilné kompetencie. Jeho členovia sa striedali vo vrchnom velení, riadili celé aténske vojsko a veľký vplyv mali aj počas mieru. Spolu s Periklom slúžil Sofokles vo vojne na Samose a s oddielom vojska bol poslaný zhromaždiť pomoc z ostrovov Chios a Lesbos. Tento post generála dokazuje niekoľko svedectiev.[14]

Začiatok peloponézskej vojny (431) neprerušil Sofoklovu kariéru. Ani počas týchto ťažkých rokov sa totiž neprerušili dionýzovské slávnosti. Tragédie, samozrejme, zachytávali politickú situáciu a klímu. Z tohto obdobia pochádza jedna z najslávnejších Sofoklových tragédií *Vládca Oidipus*. Opis moru, ktorý postihol Téby, bol pravdepodobne inšpirovaný skutočným morom, ktorý prepukol na začiatku peloponézskej vojny v Aténach. Tragédia *Elektra* bola uvedená na scénu v roku 418 alebo 408 p. n. l. Bezvýchodiskový záver tejto tragédie sa často dáva do súvislosti s aténskou výpravou na Sicíliu, ktorá sa skončila katastrofálne.[15] V roku 411 Sofokles pôsobil ako probulos. Kolégium probulov bolo založené po porážke na Sicílii, aby probulovia radili a dávali návrhy, ako sa má v budúcnosti riadiť mesto. Bolo to však unáhlené rozhodnutie o riadení mesta, ktoré viedlo k postupnému odstráneniu demokracie.[16] V roku 411 bola obnovená oligarchia, tzv. vláda štyristo. A hoci vláda oligarchie padla po niekoľkých mesiacoch, znovuzriadenie demokracie prebiehalo postupne. V roku 409 Sofokles uviedol na scénu *Filoktéta*. Do roku 401 alebo 405 p. n. l. sa datuje Sofoklova tragédia *Oidipus na Kolóne*. Dráma však bola uvedená až post mortem Sofoklovým vnukom, tiež autorom tragédií.

V antickom *Vita* sa hovorí, že Sofokles bol veľmi zbožný. Mal blízko aj k uctievaniu bohov a héroov. Viedol Asklépiov kult po jeho rozšírení do Atén a dal obnoviť oltár boha, ktorý uzdravuje. Bol taktiež kňazom héroa prinášajúceho zdravie, ktorý sa volal Halón. Po svojej smrti bol Sofokles uctievaný ako héros nazývaný Dexión (ten, ktorý prijal), pretože do svojho domu prijal Asklépia a napísal aj paián na jeho oslavu.[17]

Sofokles mal dvoch synov. Iofonta so ženou Nikostratou a Aristona s Teoridou zo Sikiónu. Ariston mal syna Sofokla a obaja boli dramatici. Podľa antického *Vita* sa traduje, že v roku 417 p. n. l. Iofón obvinil otca Sofokla z neschopnosti spravovať majetok. Spor

---

[13] WOODBURY, Leonard: *Sophocles among the Generals*. In: Phoenix, Vol. 24, No. 3 (1970), s. 209 – 224. Určitú pochybnosť o Sofoklovej politickej kariére prezentuje Harry C. AVERY v štúdii Sophocles' Political Career. In: *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 22, H. 4 (1973), s. 509 – 514.

[14] WEBSTER, Thomas B. L.: *An introduction to Sophocles*. Oxford : Oxford Clarendon Press 1936, s. 11.

[15] FLASHAR, Hellmut, 2000, s. 36.

[16] Ibid., s. 36.

[17] Podľa CANFORA, Luciano: *Dějiny řecké literatury*. Prel. Dagmar Bartoňková a kol. 1. vyd. Praha : Koniasch Latin Press 2004, s. 181. ISBN 80-86791-10-6; tiež WEBSTER, Thomas B. L., 1936, s. 14.

dopadol v prospech Sofokla a on ďalej pokračoval vo svojej aktivite básnika. Sofokles bol až do konca svojho života spojený s aténskou polis. Zomrel v roku 406, v poslednom roku peloponézskej vojny.

Približná chronológia Sofoklovej dramatickej kariéry[18]:

468 – ***Triptolemos***

467 – žiadna hra

V raných rokoch uvedené tragédie ***Thamyras*** a ***Nausikaá.***

443/441 – ***Antigona***

O niečo neskôr ***Aiás.***

V tom období tiež ***Telefeia.***

438 – prvá cena

Pred rokom 431 – ***Trachiňanky*** a ***Téreus***

431 – získal druhú cenu

429 – ***Vládca Oidipus***

428 – žiadna hra

415 – žiadna hra

411/410 – ***Elektra***

409 – ***Filoktétes***

406 – chór na počesť zosnulého Euripida

401 – ***Oidipus na Kolóne*** (uvedený posmrtne)

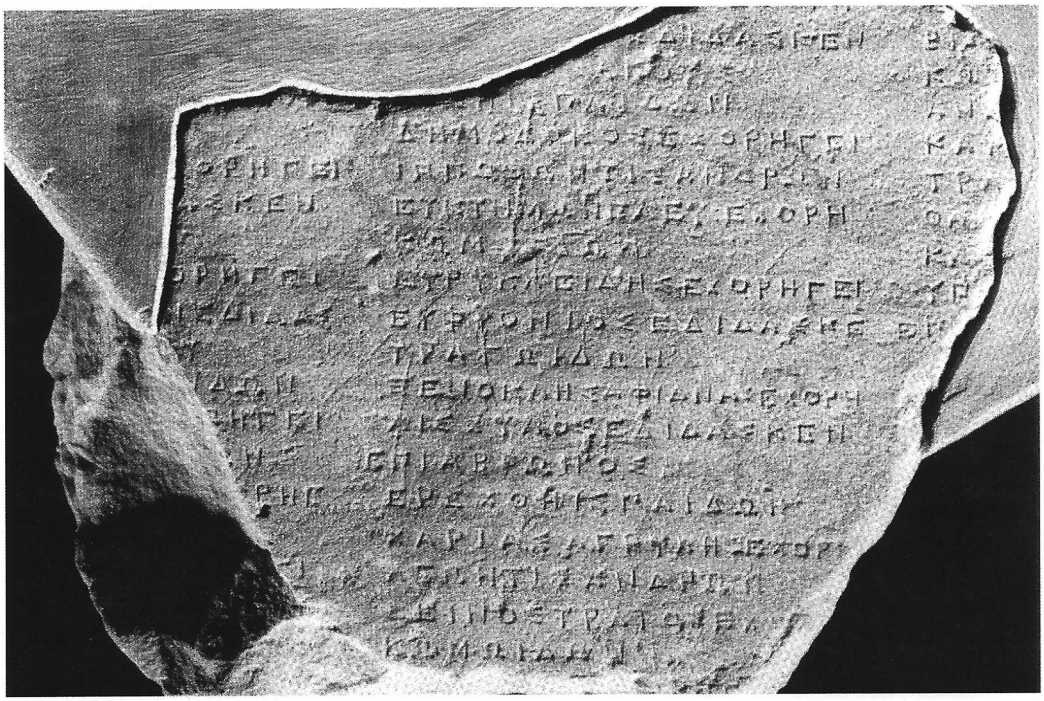

Fragment obsahujúci zoznam víťazov na dionýziách.

[18] Ibid., s. 6 – 7.

Historické súvislosti a formovanie novej kultúry

Piate storočie p. n. l. bolo storočím plným zmien a výnimočných udalostí. Je považované za klasické obdobie gréckych dejín. Bola to doba neopakovateľná, doba víťazstva aténskej demokracie, v ktorej sa Atény stali centrom nielen politickým, ale aj kultúrnym. Literatúra 5. stor. p. n. l. sa vyvíjala práve v kontakte s týmto politickým a kultúrnym prostredím. Bolo založené rovnaké participovanie občanov na živote polis, a to prostredníctvom inštitúcií ako zhromaždenie, súd a divadlo. Hodnoty, ale aj problémy, ktoré vznikli v novom politickom systéme, našli svoje vyjadrenie v špecifických literárnych druhoch, ktoré boli vhodné pre široké publikum aténskych občanov. Hlavným prostriedkom literárnej komunikácie nebol písaný text, ale verejné predstavenie. Dominantným literárnym fenoménom bola dráma, na prvom mieste tragédia, potom komédia. Z ďalších druhov vied boli dôležité historiografia, rečníctvo a filozofia. Rovnako však zotrvali aj ostatné druhy literatúry, ako napríklad lyrika.[19]

Práve v tomto období dochádza aj k rozvoju gréckej tragédie, ktorá sa stáva priamym svedkom duchovného a politického života. Grécka tragédia bola rovnako súčasťou, ako aj produktom demokratickej gréckej *polis* (gr. πόλις) – mestského štátu. *Polis* mala veľký podiel na jej vzniku, práve v nej sa začali usporadúvať veľké dionýzie, ktoré sa stali základným pilierom a zázemím pre všetky inscenácie tragédií v Aténach. Tragické agóny sa stali neoddeliteľnou súčasťou komunity a divadlo sa stalo „polis".[20] Tragédie sa vždy dotýkajú demokratických princípov a politického vedenia. Antickí dramatici spájali zápletky (dejovú líniu) s aktuálnymi historickými udalosťami a komentovali súdobú politickú situáciu. Inscenovanie tragédií bolo teda nielen prezentáciou demokratickej polis, ale aj vedúceho postavenia Atén.[21]

Po vyhnaní tyrana Hippia r. 510 p. n. l. bola v Aténach zavedená demokracia a víťazstvo demokracie nad tyraniou bolo zavŕšené v roku 508/507 Kleistenovými reformami. Reformy spočívali v zmenách v aténskej ústave, taktiež boli zrušené štyri rodové fýly

---

[19] Podľa GUIDORIZZI, Giulio: *Letteratura Greca da omero al secolo VI. d. c.* Milano : Mondadori Universita 2002, s. 122. ISBN 88-882-4210-4.
Tiež KNOX, Bernard MacGregor: W. *Athenian religion and literature.* In: *The Cambridge Ancient History,* V The Fifth Century B. C. Cambridge : Cambridge University Press 1992, s. 268. ISBN 0-521-23347-x.

[20] Podľa EHRENBERG, Victor: *Sophocles and Pericles.* Oxford : Basil Blackwell Oxford 1954, s. 6. ISBN 0-631-04540-6.

[21] Podľa SCODEL, Ruth: *An introduction to Greek Tragedy.* Cambridge : Cambridge University Press 2010, s. 56 – 61. ISBN 978-0-521-70560-8.

a občianstvo bolo rozdelené do desiatich územných fýl. Tak sa podarilo oslabiť moc rodovej aristokracie. Kleistenes zároveň zvýšil počet členov rady (gr. βουλή) na 500 (50 z každej fýly) a rozšíril jej funkcie na úkor areopágu. Oba tieto zbory boli podriadené ekklésii (gr. ἐκκλησία) – snemu všetkých bezúhonných občanov nad 20 rokov. Touto ústavou sa Kleistenes stal zakladateľom aténskej demokracie.

Piate storočie p. n. l. bolo epochou konfliktov a napätí. Napriek tomu tu neplatilo známe *inter arma silent musae,* lebo práve v tomto období nastal kultúrny rozmach. Už predtým, v polovici 6. storočia p. n. l., sa začali meniť vzťahy medzi Gréckom a Perzskou ríšou. Perzská ríša začala prenikať do Malej Ázie a k Egejskému moru. Situácia sa ešte zhoršila, keď perzský kráľ Dareios I. prenikol do Trácie, získal kontrolu nad Čiernym morom, a tak ohrozil námorný obchod Grékov. V roku 499 p. n. l. vypuklo v Miléte protiperzské povstanie maloázijských Grékov (tzv. iónske povstanie). Povstalcom sa podarilo dobyť a vypáliť perzské Sardy a týmto konfliktom sa začali grécko-perzské vojny.

V roku 492 perzský kráľ Dareios I. poslal proti európskym Grékom výpravu. Peržanom sa však nepodarilo preniknúť na pevninu, ich loďstvo zničila búrka pri myse Atos. Peržania sa však nenechali odradiť. V roku 490 viedli útok cez Kykladské ostrovy a Euboiu priamo na Atiku. V bitke pri Maratóne sa podarilo Aténčanom na čele s veliteľom Miltiadom Peržanov poraziť. Ďalší útok Peržanov nenechal na seba dlho čakať. V roku 480 viedol perzskú výpravu kráľ Xerxes I., Dareiov nástupca. V Grécku sa hlavnými organizátormi obrany proti perzskému útoku stali Atény a Sparta. Pod vedením spartského kráľa Leonida sa Gréci neúspešne snažili udržať priesmyk v Termopylách v strednom Grécku, v boji proti obrovskej presile však všetci zahynuli. Peržania po dobytí stredného Grécka vypálili boiótsku Tespiu a Plataje a neskôr vyplienili aj Atény. Grékom sa však podarilo nepriaznivú situáciu zvrátiť a po porážke perzského loďstva pri Salamíne na jeseň roku 480 p. n. l. a porážke pechoty v roku 479 pri Platajach definitívne odvrátiť nebezpečenstvo hroziace zo strany Perzskej ríše.

Grécko-perzské vojny boli ukončené Kalliovým mierom, v ktorom perzský kráľ Artaxerxes I. uznal nezávislosť maloázijských gréckych obcí a zriekol sa hegemónie v Egejskom mori. Ešte počas boja proti Peržanom založili Aténčania v rokoch 478/477 p. n. l. tzv. Délsko-aténsky námorný spolok so sídlom na ostrove Délos.[22] Jeho členské obce buď dodávali vojenské lode, alebo museli platiť do spoločnej kasy peňažné príspevky. V tomto období sa začala prehlbovať rivalita medzi demokratickými Aténami a oligarchickou Spartou, ktorej sa nepozdávala narastajúca aténska hegemónia.

Aténskej politickej scéne od roku 460 do roku 429 p. n. l. dominoval Perikles. Perikles bol vodcom radikálnej demokratickej strany. Bol obdivuhodným rečníkom a inteligentným úradníkom. Ale jeho smelý a veľkodušný program zahraničnej a domácej politiky nakoniec vyústil do nezdarného konca. Oslabil moc areopágu a návrhy nových záko-

[22] V délskom Apolónovom chráme bola spolková pokladnica, do ktorej plynuli každoročne vysoké príspevky od všetkých zúčastnených. Pokladnicu spravovalo desať pokladníkov (hellenotamiov), ktorí boli volení jednotlivými aténskymi fýlami.

nov boli zverené osobám zvoleným ekklésiou (ľudovým snemom). Zrovnoprávnil občanov tým, že sprístupnil rozhodovanie chudobným občanom v rade (bulé, gr. βουλή) a na súdoch vyplácaním odmien. Atény boli vzorom demokratického štátu a tak to aj Perikles vyjadril v pohrebnej reči, ktorú zaznamenal grécky historik Tukydides:

„Štátne zriadenie, ktoré máme, nemusí nič závidieť zákonom suseda; namiesto aby sme závideli iným, slúžime im za príklad a môžu nás napodobňovať. Toto zriadenie sa volá demokracia, vláda ľudu, lebo štát spravujú viacerí, nie pár jednotlivcov. Podľa zákonov majú všetci občania rovnaké práva, keď ide o súkromné záujmy, a pokiaľ ide o veci spoločného záujmu, pri výbere do verejných úradov má každý prednosť podľa toho, v čom vyniká, podľa schopností, nie podľa príslušnosti k istej skupine. Ak je niekto chudobný, ale môže byť nejako prospešný obci svojou činnosťou, nebráni mu v tom nízky pôvod."[23] Perikles považoval Spartu za nebezpečenstvo pre aténsku demokraciu. Hoci sa snažil zabrániť konfliktu so Spartou uzavretím tridsaťročného mieru, nepodarilo sa mu to.

Podnetom ku konfliktu, ktorý vyústil do peloponézskej vojny, bola pomoc poskytnutá v r. 433 p. n. l. dvom demokratickým kolóniám: Epidamnu a Korkýre; preto peloponézsky spolok v roku 432 p. n. l. určil Aténam neprijateľné podmienky. Roztržky vyústili v roku 431 p. n. l. do peloponézskej vojny, ktorá mala pre Atény katastrofálne dôsledky. Prvá fáza vojny (431 – 421 p. n. l.) sa nazýva aj Archidamova, a to podľa spartského kráľa, ktorý viedol peloponézske vojsko. Zatiaľ čo Sparťania mali výhodu vo vynikajúcej pechote, ktorej sa darilo pustošiť Atiku, sila Atén spočívala v loďstve. Na začiatku vojny však vypukla v Aténach veľká epidémia moru (431 – 429 p. n. l.), ktorá spôsobila veľké straty. Atény prišli aj o svojho vodcu Perikla. V roku 421 p. n. l. uzavreli Atény a Sparta tzv. Nikiov mier, napätie sa však nepodarilo odstrániť. V rokoch 415 – 413 p. n. l. podnikli Aténčania riskantnú výpravu proti Syrakúzam na Sicílii. Tu znovu došlo k stretnutiu so Spartou, ktorá Syrakúzam poskytla pomoc. Aténska výprava sa skončila katastrofou, mnoho mužov zahynulo a jej iniciátor Alkibiades bol pripravený o veliteľstvo. Sparťanom sa neskôr (vraj na radu Alkibiada) podarilo obsadiť pevnosť Dekeleia v Atike, čím sa začala druhá fáza peloponézskej vojny, tzv. dekelejská (403 – 404 p. n. l.). Atény ťahali v tejto vojne za kratší koniec, mnohí členovia aténskeho námorného spolku, nespokojní s aténskou hegemóniou, odišli. V roku 411 došlo v Aténach ku krátkemu oligarchickému prevratu, ktorý bol však čoskoro zmarený. V roku 405 p. n. l. bolo aténske loďstvo zničené a muselo prijať podmienky víťazov. Išlo o povinnosť odstrániť všetky opevnenia, odovzdať loďstvo, zmeniť ústavu.[24] Predchádzajúcu slávu sa Aténam už nepodarilo obnoviť.

---

[23] THUKYDIDÉS: *Dejiny peloponézskej vojny*. Prel. Peter Kuklica. 1. vyd. Bratislava : Tatran 1985, s. 111.

[24] Podľa HRADEČNÝ, Pavel a kol.: *Dějiny Řecka*. 2. Dopl. a rozš. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2007, s. 35 – 39. ISBN 80-7106-192-1. Tiež *Kolektív autorov: Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha : Academia 1973, s. 86 – 88.

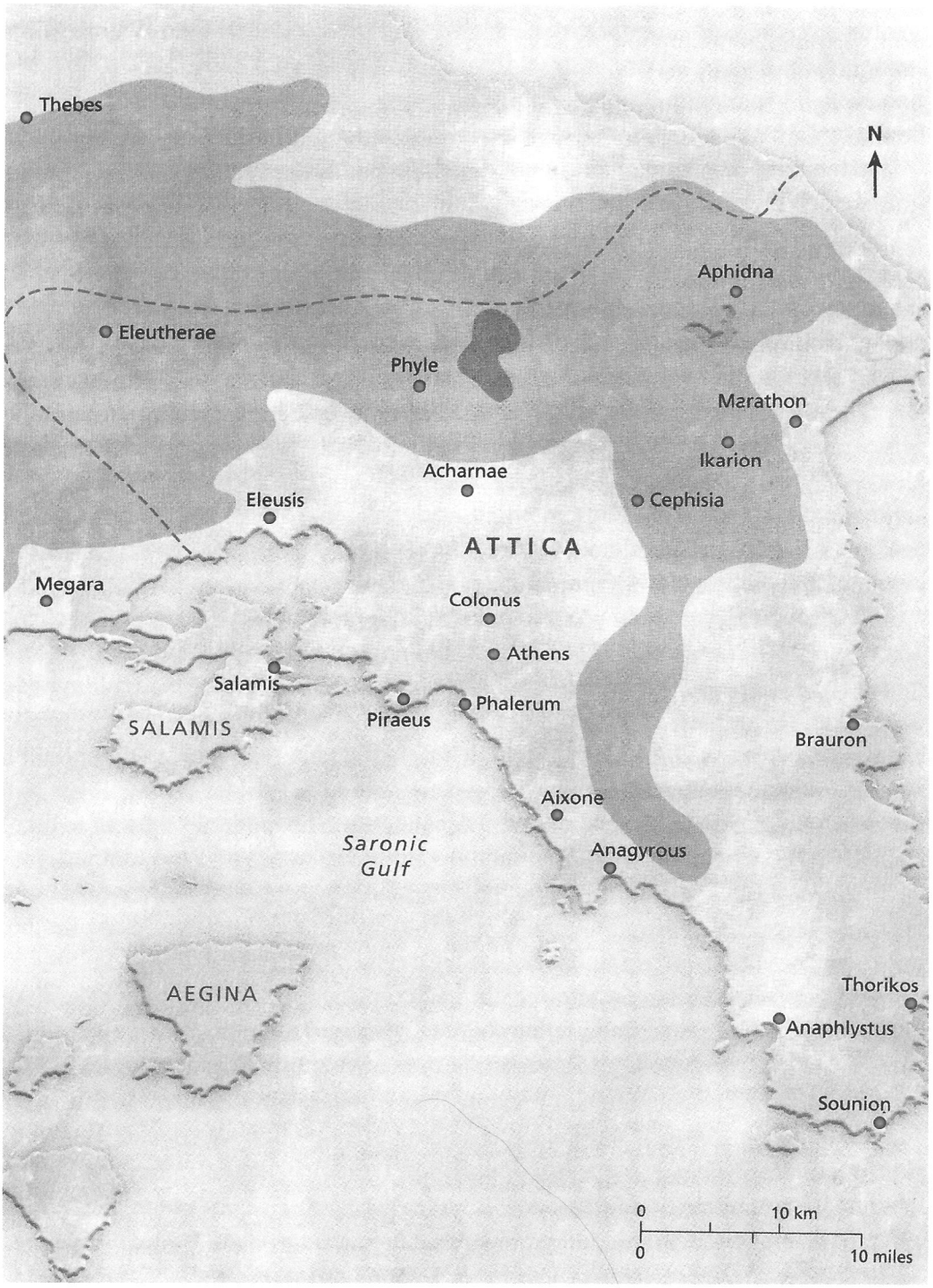

Attika - Atika.